

In de Romeinse kolonie Filippi in Macedonië leeft en werkt Silvana, ze is medium en waarzegster. Het is tijdens de regering van keizer Claudius. Filippi kent een uitgebreid religieus aanbod.¹ Er zijn erediensten voor locale goden van de Thraciërs, voor Romeinse en Griekse goden en voor oriëntaalse goden zoals de Egyptische Isis. Veel gelovigen zijn meer dan één cultus toegedaan. Naast priesters en priesteressen die een bepaalde godheid dienen, zijn er religieuze experts werkzaam in de volksreligie. Silvana is zo'n religieuze expert. Zonder aan een bepaalde tempel verbonden te zijn, biedt ze haar diensten aan mensen die haar om hulp vragen aan. Ze is goed in haar vak en ze verdient veel, maar ze moet haar verdiensten afstaan aan haar eigenaars, want ze is slavin. Via de gesprekken met haar klanten blijft Silvana op de hoogte van nieuw aanbod op de religieuze markt en van het optreden van andere religieuze experts. Zo hoort ze ook van ene Paulus die een nieuwe weg van redding verkondigt. Om er het fijne van te weten te komen, gaat ze zelf naar Paulus luisteren. Zijn boodschap spreekt haar aan en daar komt ze rond voor uit terwijl ze probeert contact met hem te leggen.

Een overlevering over de ontmoeting van deze slavin met Paulus is door Lucas geredigeerd en opgenomen in Handelingen 16: 16-18.² In de christelijke beeldvorming heeft Paulus een enorme voorsprong op de slavin. Uit Handelingen en uit zijn eigen brieven weten we veel over hem. Hij wordt geschetst als de held van het zich uitbreidende christendom. Hij is een goed opgeleide, vrije Romeinse burger. Hij is een man die met gezag op kan treden en mensen kan helpen. Hij heeft een naam en een gedegen achtergrond. Van de slavin weten we alleen wat er in de perikoop in Handelingen staat. Ze heeft daarmee in de beeldvorming van lezers een grote achterstand ten opzichte van Paulus. Ze is een anonieme tegenspeelster over wie we niets anders weten dan dat ze bezeten is en dat ze niet over zichzelf mag beslissen omdat ze slavin is. Deze ongelijke verhouding kan er makkelijk toe leiden dat Paulus in het verhaal als 'normaal' gezien wordt en de slavin als rariteit, als de afwijking, als de ander. Om deze zienswijze te doorbreken ben ik dit artikel begonnen met een uitgebreide introductie van de slavin, waarin zij een naam en een gezicht heeft. Ik zal in het vervolg de tekst uit Handelingen op grond van bewust gekozen aannamen lezen vanuit wat het gezichtspunt van Silvana geweest zou kunnen zijn. Dat blijkt een heel ander beeld op te leveren dan wanneer het verhaal gelezen wordt vanuit identificatie met Paulus.³

Eerst zal ik de vorm en afbakening van de perikoop in Handelingen bekijken. Het verhaal blijkt een uitdrijvingsverhaal te zijn, dat zich echter op een beslissend punt onderscheidt van andere uitdrijvingsverhalen. Silvana heeft geen onreine geest, maar een pythische geest. Door dit gegeven te combineren met gegevens over de religieuze situatie in Filippi en over religieuze bezetenheid in het algemeen, komt het beeld van Silvana als religieuze expert naar

¹ De beschrijving van de religieuze situatie in Filippi ontleen ik aan: L. Portefaix, *Sisters Rejoice. Paul's Letter to the Philippians and Luke-Acts as Received by First-Century Philippian Women* (Coniectanea Biblica, New Testament Series 20), Stockholm 1988, 56-58.70.

² Ik duid hier en in het vervolg de auteur van Handelingen aan met Lucas.

³ Daartoe werd ik geïnspireerd door de manier waarop Delores Williams het verhaal vertelt van Hagar (Gen. 16, 1-16 en 21, 9-21) en door het onderzoek van Susan Starr Sered over religieuze bezetenheid. Zie D.S. Williams, *Sisters in the Wilderness. The Challenge of Womanist God-Talk*, New York 1993²; S. Starr Sered, *Priestess, Mother, Sacred Sister. Religions Dominated by Women*, New York/Oxford 1994.

voren. Vervolgens interpreteer ik de tekst van Handelingen binnen dit kader om zo Silvana's verhaal te kunnen vertellen. Ten slotte plaats ik dat verhaal in een groter, postkoloniaal verband.

Het uitdrijvingsverhaal – Handelingen 16:16-18

¹⁶Het gebeurde nu,
terwijl wij naar de gebedsplaats gingen,
dat een zekere slavin die een pythische geest had,
ons tegemoet kwam.
Zij leverde waarzeggend veel gewin op aan haar eigenaars.

¹⁷Zij volgde Paulus en ons en riep luid:
“Deze mensen zijn dienaren van de allerhoogste god,
die ons een weg van redding verkondigen.”

¹⁸En dit deed zij gedurende vele dagen.

Paulus nu ergerde zich
en hij wendde zich tot de geest en zei:

“Ik beveel je
in de naam van Jezus Christus
van haar uit te gaan.”

En hij ging uit op datzelfde uur.

De vorm- en redactiekritiek beschouwt de perikoop over Silvana als een uitdrijvingsverhaal met als karakteristieke elementen: (a) ontmoeting van uitdrijver en bezetene, (b) lastigvallen van de uitdrijver door de geest, hetgeen de uitdrijving uitlokt en (c) uitdrijving inclusief constatering van succes daarvan.⁴ Inderdaad vertelt Lucas de ontmoeting van Silvana met Paulus in de vorm van een uitdrijvingsverhaal, zoals blijkt uit de parallellen met Luc. 4:31-37 en 8:26-39.⁵ De opbouw van deze verhalen is weliswaar hetzelfde maar er zijn ook opmerkelijke verschillen. De slavin heeft een pythische geest, niet een onreine of demonische geest, er zijn meer ontmoetingen, niet slechts één, de uitdrijving vindt pas plaats nadat Silvana meermalen is opgetreden, niet bij de eerste ontmoeting, de geest verzet zich niet tegen uitdrijving, en de bezetene handelt niet uit angst, maar als waarzegster.⁶ Verder blijkt niet uit de tekst dat de geest Silvana beschadigt.⁷ Bovendien roept niet de geest maar Silvana zelf haar boodschap. Wanneer het belang van deze verschillen niet onderkend wordt, heeft dat vergaande en mijns inziens onjuiste gevolgen voor het beeld dat van Silvana

⁴ R. Pesch, *Die Apostelgeschichte* (Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament), Zürich 1986, 108-109; Gottfried Schille, *Die Apostelgeschichte des Lukas* (Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament), Berlin 1984, 345-346.

⁵ Luc. 4:31-37 en Luc. 8:26-39 zijn beide volledige uitdrijvingsverhalen. Verder is bij Lucas sprake van uitdrijving van geesten en demonen in Luc. 6:18; 7:21; 8:2; 9:37-43.49; 10:17-20; 11:14-26.13.32; Hand. 5:16; 8:7; 19:12.13-16.

⁶ I. Richter Reimer, *Frauen in der Apostelgeschichte des Lukas. Eine feministisch-theologische Exegese*, Gütersloh 1992, 167.171.173.184-188.

⁷ F.S. Spencer, 'Out of Mind, Out of Voice: Slave-Girls and Prophetic Daughters in Luke-Acts', *Biblical Interpretation*, 7 (1999) 2, 149.

geschetst wordt: haar geest is demonisch, ze is waanzinnig, ze is volledig onder invloed van de geest en de uitdrijving betekent haar genezing.⁸

De afbakening

Via Silvana's eigenaars wordt het uitdrijvingsverhaal door Lucas verbonden met de daarop volgende tekst. Als de eigenaars zien dat hun bron van inkomsten opgedroogd is, slepen ze Paulus en zijn metgezel Silas voor de overheid (Hand. 16:19-21). De beschuldiging die ze daarbij uiten, klopt echter niet met wat er volgens het verhaal daarvoor is voorgevallen. Gezien het toen geldende recht zou de aanklacht moeten luiden: beschadiging door Paulus van de economische waarde van hun bezit (van Silvana dus).⁹ De meeste commentatoren gaan aan de inconsistentie in de tekst voorbij of proberen er toch enige logica in te vinden. De Vos concludeert dat de aanklacht niet past omdat deze redactioneel is. De oorspronkelijk aanklacht zou geweest zijn dat Paulus magie heeft gebruikt en dat Lucas het onwenselijk vindt hier aandacht op te vestigen.¹⁰ Redactiekritische commentaren neigen ernaar de verzen 16-18 en 19-24 los van elkaar te zien.¹¹ Ik volg hen daarin en neem aan dat het verhaal over Silvana en het verhaal over de aanklacht los staan van elkaar, maar dat ze door Lucas met elkaar verbonden zijn door de aanklagers gelijk te stellen aan Silvana's eigenaars. D'Angelo wijst erop dat Lucas vaak twee op elkaar gelijkende verhalen opneemt waarvan de een over een vrouw gaat en de ander over een man.¹² Hier creëert Lucas een parallel met Hand. 14:5-18, waar Paulus door het genezen van een lamme man in Lystra in de problemen komt.

Een slavin met een pythische geest

De tekst van Handelingen geeft twee aanknopingspunten voor de veronderstelling dat Silvana een religieuze expert is: ze heeft een *pneuma puthōn*, een pythische geest én ze levert haar eigenaren veel voordeel op. *Puthōn* komt alleen hier voor in het Tweede Testament. De term is verbonden met het orakel van Apollo in Delfi waar een profetes, de Pythia, waarzegt. Haar titel gaat terug op de mythe waarin Apollo bij Delfi de slang (*puhōn*) doodt. Sindsdien heeft Apollo zelf de bijnaam *puhios* en is het heiligdom aan hem gewijd. Het waarzeggen van Silvana wordt door de term *puhōn* in verband gebracht met de waarzegcultus van Delfi.

⁸ D.J. Williams, *Acts* (New International Biblical Commentary), Peabody 1995, 285-286; W. Schmithals, *Die Apostelgeschichte des Lukas* (Zürcher Bibelkommentare), Zürich 1982, 150; Schille, *Die Apostelgeschichte des Lukas*, 345-346; J. Jervell, *Die Apostelgeschichte* (Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament), Göttingen 1998, 423. Ook in feministische en womanistische commentaren en artikelen komen deze beelden (hoewel in mindere mate) voor. Zie: T. Karlsen Seim, *The Double Message. Patterns of Gender in Luke-Acts*, Edinburgh 1994, 172-173; M.R. D'Angelo, 'Women in Luke-Acts: A Redactional View', *Journal of Biblical Literature*, 109 (1990) 3, 453; C.J. Martin, 'The Acts of the Apostles', in: E. Schüssler Fiorenza, *Searching the Scriptures. Volume Two: A Feminist Commentary*, New York 1994, 785; R.I. Pervo, 'Acts 16:16-18. Slave Girl Healed of a Spirit', in: C. Meyers, et al. (eds.), *Women in Scripture. A Dictionary of Named and Unnamed Women in the Hebrew Bible, the Apocryphal/Deuterocanonical Books, and the New Testament*, Boston/New York 2000, 464; E. Schüssler Fiorenza, *In Memory of Her. A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*, New York/Londen 1983, 265.

⁹ Reimer, *Frauen in der Apostelgeschichte des Lukas*, 190-196.

¹⁰ C.S. de Vos, 'Finding a Charge that Fits: The Accusation against Paul and Silas at Philippi (Acts 16.19-21)', *Journal for the Study of the New Testament* 74 (1999), 51-63.

¹¹ Pesch, *Die Apostelgeschichte*, 108-109; Schmithals, *Die Apostelgeschichte des Lukas*, 150.

¹² D'Angelo, 'Women in Luke-Acts', 443-446.

Deze aanname wordt ondersteund doordat in de tekst het werkwoord *manteuomai* (waarzeggen) gebruikt wordt, hetgeen in literatuur over Pythia's gebruikelijk is.¹³ Silvana is dus een soort Pythia, maar dan één die niet aan een heiligdom of bepaalde eredienst gebonden is. Er zijn meer vrouwen die zo optreden als waarzegster, helderziende of uitlegger van dromen. Hun woorden worden niet door anderen geïnterpreteerd zoals in Delfi. Ze treden zelfstandig op onder de mensen die haar om raad en hulp vragen.¹⁴

De antropologe Sered gaat in haar boek over vrouwenreligies, *Priestess, Mother, Sacred Sister*, uitgebreid in op het fenomeen religieuze bezetenheid. Ze houdt een beschouwing die zich niet tot vrouwenreligies beperkt. Omdat we geen bronnen uit de oudheid kennen waarin vrouwen dit fenomeen zelf beschrijven, wend ik me tot deze recente gegevens vanuit de aanname dat daaruit ook relevante gegevens over Silvana naar voren kunnen komen.

Religieuze bezetenheid kan beschreven worden als de aanwezigheid van een geest of god in een mens die in trance is. Vaak is bezetenheid uitsluitend aan vrouwen toegestaan of vindt men dat vrouwen meer geschikt zijn om een geest in hun lichaam uit te nodigen dan mannen. Onderzoek heeft uitgewezen dat bezetenen juist niet psychisch gestoord zijn. In tegenstelling tot wat vanuit ons westerse oogpunt vaak wordt aangenomen, is bezetenheid geen oncontroleerbare situatie die de bezetene overkomt. In sommige religies gaat bijvoorbeeld een geest over van moeder op dochter, in weer andere gaat bezetenheidsziekte vooraf aan een beheerste omgang met de geest, in nog andere heeft het medium contact met verschillende geesten. Door in trance te gaan roept de vrouw de geest op. Een ervaren medium wordt in trance niet geheel ondergeschikt aan de geest, maar houdt zelf de regie. In veel religies zijn bezetenen dan ook religieuze experts die adviezen geven en genezen.¹⁵

De uitspraak in de tekst dat Silvana veel gewin oplevert aan haar eigenaars, bevestigt dat wat Silvana doet waardevol is. Het is kwalitatief zo goed, dat mensen veel geld over hebben voor haar waarzeggen, voor de adviezen die ze geeft. Als slavin heeft ze weinig over zichzelf te zeggen, maar als religieus expert heeft ze wel degelijk haar eigen-waarde en kan ze waarschijnlijk relatief onafhankelijk van haar eigenaars optreden in de relatie met haar klanten.

Ontmoeting en getuigenis

De tekst in Handelingen spreekt van verschillende ontmoetingen van de slavin met Paulus en de zijnen. Steeds gaat het initiatief van haar uit. Silvana heeft wellicht via haar klanten gehoord over een nieuw en aantrekkelijk religieus aanbod op de markt. Ze wil de verkondigers daarvan, religieuze experts zoals zijzelf, wel eens zelf horen en spreken. Haar positieve waardering van hun boodschap verwoordt de tekst door te vertellen dat zij hen ontmoette en volgde en door wat ze luid riep. Het verhaal benadrukt daarin het eenrichtingsverkeer, Silvana neemt het initiatief, probeert nadrukkelijk contact te leggen en is daarin vasthoudend, maar van enige reactie van Paulus en de zijnen lijkt geen sprake te zijn.

Vaak wordt benadrukt dat de pythische geest Silvana tot haar gedrag aanzet en dat het de geest is die luid roept.¹⁶ Maar de tekst zegt dat niet. In de drie andere uitdrijvingsverhalen

¹³ Reimer, *Frauen in der Apostelgeschichte des Lukas*, 166-169.

¹⁴ Portefaix, *Sisters Rejoice*, 56-58.

¹⁵ Sered, *Priestess, Mother, Sacred Sister*, 181-193.

¹⁶ Jervell, *Die Apostelgeschichte*, 423; Schille, *Die Apostelgeschichte des Lukas*, 345; Schmithals, *Die Apostelgeschichte des Lukas*, 150; Williams, *Acts*, 285-286; D'Angelo, 'Women in Luke-Acts', 453; M.Y.

waarin Lucas het werkwoord (*ana*)*krazō* (roepen) gebruikt, roept wél steeds de onreine of demonische geest.¹⁷ Lucas gebruikt (*ana*)*krazō* verder nog 13 keer, steeds voor mensen die roepen.¹⁸ Ook hier is dat het geval. Silvana roept zelf. De pythische geest neemt niet te pas en te onpas bezit van haar om haar dan roepend door de straten te sturen. Silvana gaat in trance als haar werk dat van haar verlangt en als ze dat zelf wil. De herhaling waarvan de tekst spreekt, lees ik dan ook niet als teken van waanzin, maar als herhaaldelijke pogingen van Silvana om met Paulus van gedachten te wisselen.

Over de inhoud van wat Silvana zegt, is veel discussie.¹⁹ Wie wordt er eigenlijk bedoeld met ‘de allerhoogste god’? Vanuit een christelijk en exclusief standpunt is van belang of Silvana hier inderdaad de god van de joden aanprijst of misschien wel – al dan niet bewust – misleidend op Zeus of een andere god wijst. Maar vanuit het oogpunt van Silvana is het wellicht niet eens zo belangrijk wie de allerhoogste god is. Dat wil niet zeggen dat ze niet weet wat ze zegt, maar dat het belang van de uitspraak veel meer ligt in het tweede deel van haar boodschap: ‘zij verkondigen ons *een weg van redding*’. In Filippi is het niet gebruikelijk om goden tegen elkaar uit te spelen of zelfs uniciteit voor een god te claimen.²⁰ Deze ‘allerhoogste god’ heeft óók iets te bieden, namelijk een weg van redding.

Zowel in commentaren als in vertalingen wordt bijna altijd gesproken over ‘*de* weg van redding’. Ook dit verraadt een christelijk exclusief denken, want in de brontekst staat geen lidwoord voor ‘weg’. Paulus predikt inderdaad ‘de weg’, maar Silvana presenteert die als *een* mogelijke weg naast andere.²¹ Als religieuze expert ruilt ze haar eigen overtuiging en aanbod niet zomaar in voor iets nieuws, maar ze staat er wel voor open om iets positiefs bij anderen te (h)erkennen.

Door te vertalen ‘zij verkondigen *ons* een weg van redding’ heb ik gekozen om af te wijken van de voorkeurstekst van Nestle-Aland, waarin staat ‘zij verkondigen *jullie* een weg van redding’. De variant ‘ons’ heeft behoorlijk goede papieren en laat zien dat Silvana zelf ook betrokken is bij de boodschap die ze brengt, deze gaat niet buiten haar om.²²

Twee religieuze experts

MacDonald, ‘Rereading Paul: Early Interpreters of Paul on Women and Gender’, in: R.S. Kraemer and M.R. D’Angelo, *Women & Christian Origins*, New York/Oxford 1999, 240; Pervo, ‘Acts 16:16-18’, 464; Seim, *The Double Message*, 172-173.

¹⁷ Luc. 4:33; 8:28; 9:39.

¹⁸ Luc. 18:39; 19:40; 23:18. Hand. 7:47.60; 14:14; 19:28.32.34; 21:28.36; 23:6; 24:21.

¹⁹ P.R. Trebilco, ‘Paul and Silas — ‘Servants of the Most High God’ (Acts 16.16-18)’, *Journal for the Study of the New Testament*, 36 (1989), 51-73.

²⁰ Portefaix, *Sisters Rejoice*, 146.

²¹ ‘Een weg’ staat bij Trebilco, ‘Paul and Silas’, 64-65; MacDonald, ‘Rereading Paul’, 240; Spencer, ‘Out of Mind, Out of Voice’, 147.

²² Zie voor de attestatie van *hèmin* de noot bij vers 17 in Nestle-Aland, *Novum Testamenticum Graece*, 27. Auflage, Stuttgart 1994.

Paulus ergerde zich. De vooronderstelling dat dit alleen te wijten zou zijn aan het herhaaldelijke optreden van Silvana doet geen recht aan haar rol als religieuze expert.²³ Het werkwoord *diaponeomai* (zich ergeren) komt nog één keer voor in het Tweede Testament. In Hand. 4:2 ergeren de priesters, de tempelhoofdman en de Sadduceeën zich aan Petrus en Johannes die het volk onderwijzen en de opstanding uit de doden verkondigen. Petrus en Johannes beconcurreren de priesters en de Sadduceeën. Ze treden in hun plaats als religieuze experts en ze verkondigen een afwijkende boodschap. Silvana bevindt zich in een parallelle situatie ten opzichte van Paulus. Hoewel zij positief op hem en zijn boodschap reageert, ziet Paulus haar als concurrent. Ze is net als hij een religieuze expert, maar vanuit zijn exclusieve optiek moeten mensen tussen hem en zijn boodschap of haar en haar religiositeit kiezen. Bovendien treedt ze in zijn plaats door reclame te maken voor zijn boodschap, met de kans dat toehoorders meer naar haar dan naar hem gaan luisteren.²⁴ Tenslotte is haar formulering van die boodschap afwijkend omdat ze spreekt over *een* weg van redding die ook voor haar een waardevolle religieuze aanvulling is, maar niet de enige weg.

Verlies van inspiratie

Paulus weigert eerst om zich met Silvana en haar religiositeit in te laten. Hij reageert niet op haar pogingen om als collega in contact met hem te komen. Maar als ze blijft aanhouden, maakt hij duidelijk dat hij er genoeg van heeft en dat hij niet van haar boodschap gediend is. Lucas beslist de strijd tussen de twee religieuze experts via de vorm van het uitdrijvingsverhaal. Zo laat hij zien dat Silvana's pythische geest minderwaardig is ten opzichte van de god van Paulus. In de naam van Jezus Christus beveelt Paulus de geest uit haar te gaan. En de geest gaat uit op datzelfde uur.

Lezend vanuit Silvana's gezichtspunt, veronderstel ik dat ze zo teleurgesteld is door Paulus' afwerende houding, dat het positieve dat ze in zijn boodschap hoorde helemaal verbleekt. Ze kan er niet meer door geïnspireerd raken. Silvana is haar pythische geest niet kwijt, die laat ze zich niet zomaar afnemen, maar wel haar *begeestering* ten aanzien van de nieuwe weg van redding die wordt verkondigd.

Een landveroveringsverhaal

Karakteristieke elementen maken het verhaal over Silvana in Handelingen niet alleen een geestuitdrijvingsverhaal maar ook een landveroveringsverhaal (*type-scene of land possession*), zoals Musa Dube het postkoloniaal definieert.²⁵ Daarmee komt Silvana's situatie in een groter verband te staan. Een landveroveringsverhaal wordt verteld door de

²³ Herhaling als oorzaak wordt bijvoorbeeld genoemd door: G.R. O'Day, 'Acts', in: C.A. Newsom; S.H. Ringe (eds.), *The Women's Bible Commentary*, Londen 1992, 255; Pervo, 'Acts 16:16-18', 464; Seim, *The Double Message*, 173; MacDonald, 'Rereading Paul', 240.

²⁴ Reimer noemt ook angst voor concurrentie als belangrijkste reden voor Paulus' handelen. Zie: Reimer, *Frauen in der Apostelgeschichte des Lukas*, 183-188. Trebilco, 'Paul and Silas', 61-65, wijst de inhoud van de boodschap van de slavin aan als reden voor Paulus' ergernis. Spencer, 'Out of Mind, Out of Voice', 148-149, geeft als mogelijke verklaring voor Paulus' ergernis dat de pythische geest de bron van de boodschap zou zijn.

²⁵ M.W. Dube, *Postcolonial Feminist Interpretation of the Bible*, St. Louis 2000, 117-124. Een postkoloniale uitleg van dit verhaal is te vinden bij J.L. Staley, *Changing Woman: Toward a Postcolonial, Postfeminist Interpretation of Acts 16.6-40*, <http://fac-staff.seattleu.edu/staleyj/documents/publications/changingwoman.doc>, in een eerdere versie verschenen als 'Changing Woman: Postcolonial Reflections on Acts 16.6-40', *Journal for the Study of the New Testament*, 73 (1999), 113-135. Staley toont de functie aan van de slavin in het landveroveringsverhaal, verder gaat hij niet op haar in.

kolonisator. Het heeft de volgende elementen (a) de mannelijke held reist vanuit goddelijke opdracht naar (b) een vreemd land waarvan de mensen hem nodig hebben (c) omdat hij vanuit zijn superioriteit het land moet binnenvallen en de inwoners helpen vanwege hun inferioriteit. Daarbij (d) introduceert het verhaal een vrouw van het te veroveren land die positief staat ten opzichte van de veroveraar, waardoor des te duidelijker wordt dat zijn komst gewenst is. De veroveraar (e) reageert soms wel en soms niet op de uitnodiging van de vrouw.

Hier (a) reist Paulus door God geroepen (Hand. 16:9-10) naar (b) Macedonië waar de mensen 'de weg van redding' nog niet kennen die (c) in tegenstelling tot hun eigen religie de ware godsdienst is. Daar (d) maakt de slavin door wat ze roept duidelijk dat Paulus' komst gewenst en heilzaam is. Paulus gaat daarop in (e) door haar te redden en de pythische geest, haar eigen religie, uit te drijven en zo symbolisch via het lichaam van de slavin het land te veroveren.

Doordat westerse commentatoren er grotendeels van overtuigd zijn dat de uitbreiding van het christendom een na te streven goed is, versterken ze in hun uitleg vaak de boodschap van het landveroveringsverhaal. Door Silvana af te schilderen als volledig onder de invloed van een boze geest wordt des te duidelijker dat zij en haar land inferieur zijn en dat ze redding door Paulus nodig hebben. In discussies over de term 'de allerhoogste god' wordt gewaarschuwd voor associatie van deze term met gevaarlijke heidense goden. Ook wanneer een commentaar de slavin in het centrum van de belangstelling plaatst, erop wijst dat de uitdrijving verlies van haar (religieuze) gave betekent en dat Lucas het niet de moeite waard vindt om op haar lot terug te komen, breidt de commentator het landveroveringsverhaal vaak uit door Silvana's bekering of minstens haar opname in de christelijke gemeenschap als wenselijke te schetsen.²⁶

Door vanaf het begin Silvana met haar eigen cultuur en religie centraal te stellen heb ik Hand. 16:16-18 tegendraads gelezen en een exclusief christelijke uitleg van de tekst willen doorbreken. Daarbij heb ik het verhaal van Lucas beschouwd als verhaal *over* de slavin waarbij hij haar de rol laat spelen die de boodschap die hij wil brengen het beste dient. Ervan uitgaande dat Silvana's eigen verhaal ten grondslag ligt aan wat er in Handelingen over haar verteld wordt, heb ik er een mogelijke reconstructie van gemaakt op grond van aanknopingspunten uit de tekst en gegevens over de religieuze situatie in het Filippi van toen en over religieuze bezetenheid. Natuurlijk spreek ik ook nog steeds *over* Silvana. Het verhaal *van* Silvana is onbereikbare geschiedenis. En omdat de belevingswereld, die ik als vrouw van christelijke komaf uit de bevoorrechte klasse heb, ver van die van Silvana afstaat, heb ongetwijfeld ook ik een beperkt beeld van haar. Maar ik ben er wel van overtuigd dat interpretaties waarin Silvana wordt afgeschilderd als een krankzinnige vrouw zonder enige beheersing over haar situatie die bovendien door Paulus in naam van de uitbreiding van het christendom gered moet worden veel verder afstaan van Silvana's eigen verhaal dan mijn interpretatie waarin zij als evenknie van Paulus optreedt als religieus expert.

²⁶ Spencer, 'Out of Mind, Out of Voice', 149-150; O'Day, 'Acts', 255; Reimer, *Frauen in der Apostelgeschichte des Lukas*, 197-201.